

УДК 32

Шабациук Анджей, Ярослав Пономаренко

“НОВА” МОВНА ПОЛІТИКА В УКРАЇНІ ЯК НЕБЕЗПЕКА ДЛЯ МОВНОЇ ІДЕНТИЧНОСТІ ТА УСКЛАДНЕННЯ СПІВІСНУВАННЯ КУЛЬТУР

У статті здійснюється короткий аналіз впливу законопроекту № 9073 авторства С. Ківалова-В. Колесніченка на державно-структурний та суспільно-політичний баланс. Аналізується співвідношення законопроекту до норм Європейської хартії регіональних та міноритарних мов, ставиться низка питань та наводяться аргументи щодо недосконалості цього законопроекту і обґрунтованості його критики Венеціанською комісією, а також вказується на небезпеку проведення необережної мовної політики, яку пропонує цей законопроект, та подається застереження щодо шкідливих наслідків реакції на неї, що може призвести до загострення міжетнічних стосунків та співіснування і діалогу між різними культурами.

Ключові слова: законопроект, держава, суспільство, мова, політика, європейська, хартія, меншина, співіснування культур.

A. Szabaciuk, Y. Ponomarenko. “Novel” linguistic policy in Ukraine, as a danger for the language authenticity and complication of cultural cohabitation”

In this article, a short analysis is made regarding the influence of the project of law № 0973 (produced by S. Kivalov et V. Kolesnitchenko) on the structural balance between the State and political society. The author analyses the compliance of this project of the law (bill) with the norms of the European Charter for Regional and Minority Languages, raises the questions, whilst taking into account elements from the project, argues it's lack of quality by confirming the analysis and critics made by the Venice Commission. He also underlines the danger of applying an imprudent linguistic policy that this law proposes and warns against a dangerous reaction to such an displeasing policy which could destabilize and strain interethnic relations, cultural

cohabitation.

Key words: *project of law, State, society, language, politics, european, charter, minority, cultural cohabitation.*

А. Шабацюк, Я. Пономаренко. “Новая” языковая политика Украины как опасность для языковой идентичности и осложнения сосуществования культур”

В статье проводится краткий анализ влияния законопроекта номер 9073, авторства С. Кивалова-В. Колесниченко на государственно-структурный и общественно-политический баланс. Анализируется соотношение законопроекта с нормами Европейской хартии региональных и миноритарных языков и приводятся аргументы относительно несовершенства данного законопроекта и обоснованности его критики Венецианской комиссией. Также отмечается опасность проведения неосторожной языковой политики, которая предлагается данным законопроектом, и дается предостережение от вредных последствий реакции на нее, которая может привести к обострению межэтнических отношений, угрожать сосуществованию различных культур.

Ключевые слова: *законопроект, государство, общество, язык, политика, европейская, хартия, меньшинство, сосуществование культур.*

За браком можливості у короткому тексті цілісно розглянути весь законопроект неможливо, тож проаналізуємо лише кілька елементів останньої пропозиції закону представників Партії Регіонів, народних депутатів Сергія Ківалова та Вадима Колесніченка, а саме “Проект Закону про засади державної мовної політики”, номер, дата реєстрації: 9073 від 26.08.2011.

Можна помітити, що у самому визначенні та співвідношенні таких ключових термінів, як: “мовна меншина”, “регіональна мовна група”, “регіон”, “регіональна мова” (або “мова меншини”), “територія, на якій поширена регіональна мова” – міститься, як мінімум, певна неточність.

Отже, якщо замислитися над терміном “регіон”, який цей законопроект у своєму Розділі I “ЗАГАЛЬНІ ПОЛОЖЕННЯ”, Стаття 1. “Визначення термінів”, окреслює як: “регіон – окрема самоуправна адміністративно-територіальна одиниця, що може складатися з Автономної Республіки Крим, області, району, міста, селища, села”, – розуміємо, що від його визначення залежатиме теж визна-

чення наступного терміна “регіональна мова” (або “мова меншин”) [1], тобто мова, яка “традиційно використовується в межах певної території держави громадянами цієї держави, які складають групу, що за своєю чисельністю менша, ніж решта населення цієї держави; або відрізняється від офіційної мови (мов) цієї держави” – за визначенням цього ж законопроекту. Зі співвідношення цих двох термінів випливає: процентна кількість населення, визначеного за мовною ознакою, залежатиме від співвідношення населення носія певної мови до кількості населення в окресленому регіоні. Вочевидь, пропорція мешканців-носіїв, наприклад, гагаузького села, буде змінюватись від того, чи ми будемо розглядати саме гагаузьке село, певний район Одещини як мовний регіон, чи цілу Одеську область. А за стандартами Європейської хартії [2], регіональною або міноритарною мовою визначається та мова, якою послуговуються як мінімум 10% заданого регіону. Отже, непропорційне визначення регіону веде до неправильного визначення статусу регіональної мови. Бо якщо регіоном вважати село, де мешкає 60% гагаузів, то гагаузька мова має право бути визнаною за регіональну, якщо ж натомість брати до уваги співвідношення загальної процентної кількості носіїв гагаузької, грецької чи ін. присутніх мов на Одещині до загальної кількості населення Одеської області, то малоімовірно, що вони досягнуть порогу в 10% населення. Загалом в області його кількість значно перевищить російськомовне населення.

Тут ми підходимо до наступного елемента цього законопроекту, в якому закладене використання регіональних мов як мов у судах, держадміністрації та самоврядуванні [3]. Вочевидь, якщо регіональною мовою вважати виключно російську, то це не ставить жодних перешкод, наприклад, судочинству. Однак якщо мовним регіоном вважатиметься, скажімо, угорське селище на Закарпатті, а підсудний не буде розуміти цієї мови, то все ж суд може визнати мовою процесу – угорську. Звісно, підсудному в крайньому випадку буде надано перекладача, але це пов’язане з додатковими витратами для держави, тоді ж як у пояснювальній записці до законопроекту автори чітко говорять про те, що їхній законопроект не спонукає до додаткових видатків при його застосуванні [6]. Важко уявити, як виглядатиме конкурс держпрацівників у регіонах, де панує кілька регіональних мов, та які витрати матиме держбюджет у випадку потреби використання документації, веденої регіональ-

ними мовами. Без сумніву, держапарат буде змушений збагатитись величезним штатом перекладачів. Щодо узгодження сторін про те, якою мовою має вестись судовий процес, то воно буде ефективним та справедливим тільки при незалежній судовій системі, – чи можна вважати такою системою українську? Інакше несправедливий суд у непрозорому процесі може скористатись незнанням мови іншої сторони. Однак це не зашкодило Українському Конституційному Суду визнати право вести судові процеси російською мовою на правах регіональної мови... [10]

Окрім регіональної та міноритарної мов, існування яких закладає Європейська хартія, законопроект передбачає в багатьох своїх пунктах ще й особливий статус для російської мови. Тут постає певна двозначність: якщо закон ґрунтований на Європейській хартії, то він не повинен передбачати особливих статусів для інших мов, ніж регіональні та міноритарні в межах унітарної (а не федеративної) держави, якою є Україна. Якщо ж він не дотримується стандартів цієї хартії, то немає підстав на неї посилались, позаяк робить з неї інструмент пропаганди на користь поширення прав російської мови в Україні.

Значимо, що питання статусу російської мови в Україні важко звести до проблеми лише регіональних та міноритарних мов. Оскільки відповідно до Європейської хартії мови міграції не вважаються міноритарними чи регіональними [2]. Тут постає питання, чи ми трактуємо російську мову як мову російськомовної меншості (і сприймаємо Хартію так, як її подає офіційний переклад), чи вважаємо російську мову мовою українського населення. У першому випадку російська мова може бути трактована як, головним чином, мова міграції і не підпадати під категорію захисту прав Європейською хартією. Європейська хартія не дає відповідей на ці запитання – тому законопроект Ківалова-Колесніченка перебільшує свою пов’язаність із її нормами, а тим більше з духом [7] її літери.

Останні кілька обраних нами проблематичних елементів законопроекту про мовну політику, – у його частині, що стосується освіти [5], зазначається право представників регіональних мов та мов меншостей на право отримувати освіту відповідною регіональною мовою чи мовою меншості. Натомість статус державної мови не дає підстав україномовним учням та студентам у російськомовних регіонах домагатись відповідних прав, хоча ситуація з їх ви-

конанням аналогічна, наприклад, у Севастополі, Донецьку тощо. Внаслідок чого постає не тільки правова чи адміністративна, але й фактична диспропорція в дотриманні прав громадян. Окрім того, пошук викладачів може бути зведено до пошуку мовних, а не спеціалізованих кваліфікацій. А як відомо, нерідко збільшення кількості перетворюється у зменшення якості. Наприклад, зачасту чим більше фахівець знає мов, тим гірше ними володіє, оскільки освоєння кожної з них потребує певного часу, який не є безлімітним.

Врешті-решт право виступу у найвищому законодавчому органі – Верховній Раді України регіональними мовами (як це передбачає згаданий законопроект) [4] знову ж таки понизить статус державної мови в межах унітарної держави та призведе до додаткових видатків на переклад у випадку, якщо визначення регіональних та міноритарних мов відобразатиме об'єктивну картину та включатиме всі мови, які справді заслуговають на такий статус, а не тільки російську.

Саме з приводу відсутності практичних засобів гарантій прав державної – української мови Веніціанська комісія Ради Європи відіслала згаданий законопроект на доопрацювання [9]. Однак це не зашкодило В. Колесніченку та С. Ківалову писати про позитивну оцінку їхнього твору [11].

Саме така позиція настановує нас на відповідне запитання: чи нова мовна політика на підставі згаданого законопроекту та проекту закону, що йому передував, аторами якого були народні депутати Олександр Єфремов, Петро Симоненко та Сергій Гриневецький [8], не є часом спробою нав'язання більшості волі меншості – тобто типово олігархічною ознакою за визначенням стародавніх мислителів? Чи, можливо, тут криється навіть геополітичний елемент політичної гри? Згадаймо, що Росія на політичному рівні задекларувала, що буде оберігати права російськомовної меншості в Україні [12].

Однак варто зазначити, що будь-яке переслідування мов у слабкій ситуації, як правило, призводить до радикалізації їх захисників та носіїв. А як показує описана нами історична та сучасна ситуація на підставі аналізів провідних науковців у галузі мовного та українського питання загалом, саме українська мова перебуває зараз у слабкій позиції [13].

Отже, якщо “партія влади” і надалі проводитиме настільки не пристосовану до мовного питання політику, досягнувши ситуації не вигідної для себе – його поляризації, а навіть ксенофобії та її наслідків [14], вона мобілізуватиме суспільство до захисту українських цінностей.

Література:

Джерела, офіційні документи:

1. Мови меншин – це термін, який відрізняється від термінології Європейської хартії регіональних та міноритарних мов (протилежність до “мажоритарних”), а не “мов меншин”, як пропонується в українському офіційному перекладі (так само як і в російському) та законопроекті Колесніченка-Ківалова. Порівн. англ. та фр. текст оригіналу. Офіційна інтернет-сторінка трактатів Ради Європи. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://conventions.coe.int/treaty/en/Treaties/Html/148.htm>, (25.01.2012), <http://conventions.coe.int/Treaty/fr/Treaties/Html/148.htm>. (25.01.2012)

2. “Європейська хартія регіональних мов або мов меншин” – український офіційний переклад, офіційна сторінка ВР України. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/994_014 (25.01.2012).

Оригінальна версія тексту французькою, Charte européenne des langues régionales ou minoritaires:

“Partie I – Dispositions générales, Article 1 – Définitions, Au sens de la présente Charte: a par l’expression “langues régionales ou minoritaires”, on entend les langues: i – pratiquées traditionnellement sur un territoire d’un Etat par des ressortissants de cet Etat qui constituent un groupe numériquement inférieur au reste de la population de l’Etat; et ii – différentes de la (des) langue(s) officielle(s) de cet Etat; elle n’inclut ni les dialectes de la (des) langue(s) officielle(s) de l’Etat ni les langues des migrants” – Charte européenne des langues régionales ou minoritaires”, (Європейська хартія регіональних та міноритарних мов... частина перша – Загальні положення, Стаття 1 – визначення, згідно з даною Хартією: виразом “регіональні або міноритарні мови”, розуміються мови, що: i- традиційно практикуються на території Держави вихідцями цієї держави, що складають кількісно меншу групу до решти населення Держави, а також; ii-відмінні від офіційної (офіційних) мови (мов) цієї Держави; вона (Хартія (Я. П.) не включає ні діалектів офіційної (офіційних) мов Держави, ні мов мігрантів), Strasbourg, 5.XI.1992, офіційна інтернет-сторінка трактатів Ради Європ. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://conventions.coe.int/Treaty/fr/Treaties/Html/148.htm>.

3. С. Ківалов, В. Колесніченко Законопроект “Про засади державної мовної політики” № 9073 від 26.08.2011, (Розділ II, стаття 10, 11, 13, 15). Офіційна сторінка ВР України. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb_n/webproc4_1?pf3511=41018 (25.01.2012).

4. С. Ківалов, В. Колесніченко, там само, Розділ II, стаття 9, пункт 1.

5. С. Ківалов, В. Колесніченко, там само, Розд. III, стаття 20.

6. С. Ківалов, В. Колесніченко, Пояснення до законопроекту, розділ 5. Фінансово-економічне обґрунтування: “З урахуванням того, що у Державному бюджеті передбачені кошти на забезпечення розвитку і функціонування української мови як державної та на імплементацію Закону України “Про ратифікацію Європейської хартії регіональних мов або мов меншин”, введення в дію цього законопроекту не потребує додаткових бюджетних коштів”. Офіційна сторінка ВР України. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb_n/webproc4_1?pf3511=41018 (25.01.2012).

Ш. С. Монтеск’ю одним із перших запропонував бачити в законі не стільки “заповідь”, яку потрібно наслідувати незалежно від обставин, скільки “зв’язок між змінними”, внаслідок якого закон та політика як процес утворення закону є причинно-наслідковими зв’язками між культурою, релігією, кліматом, географією та ін. Без заглиблення в аналіз, який далі проводить Монтеск’ю та який більшою мірою входить у сферу соціології ніж політичної та законотворчої діяльності, хочемо підкреслити, що причинно-наслідкові зв’язки можуть часто не тільки відображати, але і спонукати до певної політичної дійсності. *De l’esprit des lois ou L’Esprit des lois*, 1748. Користаємо з видання, Garnier Flamarijon, Париж 1979.

Періодика інтернет видань та блоги за датою консультації:

1. Єфремова-Симоненко, Законопроект про мови (№ 1015-3) – розкритикований, який у Європі розкритикували мовний законопроект Єфремова-Симоненка // Інформаційне агентство УНІАН, [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://human-rights.unian.net/ukr/detail/196600> (15.12.2011).

2. Марина Ставнійчук, Член Європейської комісії за демократію через право (Венеціанська комісія) від України. Заслужений юрист України, кандидат юридичних наук, Святкові уроки невибіркового читання для Вадима Колесніченка // Українська правда, блог, [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://blogs.pravda.com.ua/authors/stavniychuk/4ef0693f6f5b2/>, (20.12.2011).

3. Рішення: КСУ дозволив використовувати в судах російську мову // Дзеркало тижня [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://>

news.dt.ua/POLITICS/ksu_dozvoliv_vikoristovuvati_v_sudah_rosiysku_movu-93778.html [15.12.2011].

4. Реакція суддів: Дмитро Лилак, Віктор Шишкін, Петро Стецюк // Український Тиждень [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://tyzhden.ua/Politics/38068> (21.12.2011), <http://tyzhden.ua/Politics/38065>, (21.12.2011), <http://tyzhden.ua/Politics/38070>, (21.12.2011)

5. “Ківалов каже, що Венеціанська комісія схвалила його мовний законопроект” // Українська Правда [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.pravda.com.ua/news/2011/12/17/6845539/> (22.12.2011), і ін.

6. Я. Кендзьор, : “Підрахуй Ківалов знову взявся за фальсифікації”: “За свідому фальсифікацію висновків Венеціанської комісії щодо проекту закону про засади державної мовної політики Сергій Ківалов не має морального права перебувати на посаді голови Комітету з питань правосуддя. Про це заявив народний депутат від партії “За Україну!” Ярослав Кендзьор.”, і ін. // Дзеркало тижня [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://news.dt.ua/SOCIETY/kenzdor_pidrahuy_kivalov_znovu_vzyavsya_za_falsifikatsiyi-94264.html (22.12.2011).

7. К. Воробйов // Дзеркало тижня [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://news.dt.ua/SOCIETY/na_kongresi_rosiyskikh_spravivchiznikiv_u_moskvi_pitannya_rosiyskoyi_movi_v_ukrayini_bude_naygolovnis-89301.html (23.12.2011).

8. О. Лукашевич, МЗС Росії // Дзеркало тижня [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://news.dt.ua/POLITICS/rosiya_mae_namir_vidstoyuvati_prava_rosiyskomovnih_v_ukrayini-90876.html (23.12.2011).

9. Г. Мурадов “Росія повинна політичними методами домагатися надання російській мові в Україні статусу регіональної.”, – заступник керівника Федерального агентства в справах СНД, сьогодні // Дзеркало тижня [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://news.dt.ua/SOCIETY/u_rosiyi_mayut_namir_politichnimi_metodami_domagatisya_nadannya_statusu_regionalnoyi_rosiyskiy_movi_-88231.html (23.12.2011).

10. Дослідження: наклад українськомовної преси в Україні в меншості, “За даними аналітичного огляду “Становище української мови в Україні в 2011 році”, оприлюдненого в листопаді цього року Рухом добровольців “Простір свободи” за сприяння Інтернет-видання “Тексти”, наклад газет українською мовою становлять 30%, журналів – лише 10%, книжок – 56%. При цьому з усіх продажів книжок в Україні видань українською мовою продається 13%”, – Всеукраїнський громадський рух “Не будь байдужим!”, [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://nbb.com.ua/news/1369/5/> (23.12.2011).

11. Порівн. Висновок Венеціанської Комісії, офіційна сторінка 1. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.venice.coe.int/docs/2011/CDL-AD%282011%29047-e.pdf> (23.12.2012).

12. Володимир Цибулько, Сергій Іщенко-Сіроманець, Do you really speak Ukrainian, mr. Gryshchenko? And you, mr. Poroshenko? Exactly? Are you sure? // Українська правда, блог, [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://blogs.pravda.com.ua/authors/tsybulko/4ef8c94c8e984/> (26.12.2011).

13. Пресконференція // Провсе. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://provse.te.ua/2012/01/jak-u-ternopoli-obhovorjuvaly-skandalnu-publikaciju-ocinka-pravoohoronciv-vlady-ta-isterija-z-biznesovym-prysmakom-v-predstavnykiv-universytetiv/> (27.01.2012).

14. Анонімний автор, Les Noirs et les Arabes présentés comme des singes libidineux à la une d'un journal ukrainien // France24, [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://observers.france24.com/fr/content/20120127-vu-ukraine-noirs-arabes-sont-singes-pensent-seduire-nos-femmes> (31.01.2012).